

Lesław Dall

Udział górali zakopiańskich w agitacji plebiscytowej na Górnym Śląsku w 1921 roku

Zakopane, podobnie jak całe Podhale, to południowe kresy Polski. Tutaj przebiegała granica z Węgrami, następnie z Czechosłowacją, a obecnie ze Słowacją. To sąsiedztwo z granicą sprzyjało kształtowaniu świadomości narodowej i postaw patriotycznych, nie tylko wśród ówczesnych elit. Dlatego w czasie sporu terytorialnego między Węgrami a Galicją o tereny wokół Morskiego Oka w Tatrach, który na korzyść Galicji (a więc Polaków) rozstrzygnął w 1902 roku Międzynarodowy Sąd Rozjemczy w Grazu, oprócz prawników i historyków, angażowali się tu na miejscu mieszkańcy Zakopanego.

W latach 1918-1920 w czasie toczącego się polsko-czechosłowackiego sporu terytorialnego o północny Spisz i północną Orawę, z inicjatywy poety Kazimierza Przerwy-Tetmajera, w lutym 1919 roku powstał w Krakowie Komitet Narodowy Obrony Spisza, Orawy, Czadeckiego i Podhala. Główną bazą jego działalności był Kraków, Nowy Targ i Zakopane. Towarzystwo Tatrzańskie i Związek Podhalań czynnie angażowały się w prowadzeniu akcji plebiscytowej Głównego Komitetu Plebiscytowego Spisko-Orawskiego w Nowym Targu.

Sprawa przyłączenia Górnego Śląska do Polski była pilnie śledzona na Podhalu, organizowano wiece, na których manifestowano łączność i solidarność Podhala ze Śląskiem.

1 stycznia 1921 roku odbył się w sali „Sokoła” w Zakopanem wiec w sprawie górnośląskiej, zorganizowany przez prezesa gniazda Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” inż. Leona Krobickiego. Na wiec przybyli licznie mieszkańcy i władze Zakopanego, poseł na Sejm Ustawodawczy Wojciech Roj, a także przedstawiciele Polskiego Komisariatu Plebiscytowego w Bytomiu na Górnym Śląsku.

Na wniosek naczelnika gminy Medarda Kozłowskiego, prócz telegramów wysłanych do kilku gmin Górnego Śląska, uchwalono wysłać do posła Wojciecha Korfantego w Bytomiu depezę następującej treści:

Obywatele Zakopanego zebrani na uroczystości oplatka w Sokole ślą wyraził czci braciom Górnego Śląska których za tydzień odwiedzą, aby zadokumentować łączność Podhala z Górnym Śląskiem, który był, jest i będzie częścią Rzeczypospolitej Polskiej¹.

Celem wyjazdu było pokazanie Ślązakom Polski poprzez prezentację Podhala i jego kultury.

Pod patronatem Związku Górali w Zakopanem wysłano amatorską grupę teatralną Heleny Rojówny wraz z kapelą Bartusia Obrochty. W 1917 roku osiemnastoletnia Hela napisała pierwszą swą sztukę *Jak czarownice pasowały Janosika na zbójnika*. Była jednocześnie autorką, aktorką, reżyserką i dekoratorką. Sztuka oparta na oryginalnych tańcach, śpiewach, stroju i muzyki góralskiej, wystawiona z wielkim pietyzmem na początku 1918 roku w sali „Sokoła” w Zakopanem, została entuzjastycznie przyjęta przez mieszkańców Zakopanego².

9 stycznia 1921 roku grupa 31 góralek i górali, z przewodnikiem i opiekunem Leonem Krobickim na czele, wyjechała pociągiem z Zakopanego na Górny Śląsk. W przejeździe przez Kraków powitał zespół w imieniu Komitetu Obrony Państwa Jan Gruszecki. Drogę z Sosnowca przez granicę do Szopienic przebyto pieszo i następnie dotarto do Bytomia, siedziby Polskiego Komisariatu Plebiscytowego, gdzie oddano się do dyspozycji jego wydziału kulturalnego. Nazajutrz, w wielkiej sali Domu Polskiego „Ul”, zaprezentowano, przy pomocy obrazów świetlnych, Tatry wraz z deklamacją Marii Rojówny poezji i fragmentów z *Legendy Tatr* Kazimierza Przerwy Tetmajera, a następnie sztukę teatralną *Janosik, zbójnik tatrzański*. Główną rolę Janosika grał Jędrzej Czarniak, a jego Narzeczoną, Helena Rojówna. Wspaniałe tańce, śpiewy i muzyka wzbudziły ogromne zainteresowanie wśród zebranej publiczności, która oklaskami zmuszała wykonawców do powtórzenia niektórych scen. Wielkie wrażenie na publiczności wywoływał szczególnie taniec zbójnicki z ciupagami. Po przedstawieniu delegacja górali spotkała się z Polskim Komisarzem Plebiscytowym Wojciechem Korfantym.

Następnego dnia zespół wyjechał do Raciborza. Kolejne występy miały miejsce w trzech

¹*Kronika. Zakopane*, „Goniec Górnośląski” nr 4, (Bytom) 5 I 1921, s. 3.

²Yaśmina Strzelecka, *Najpiękniejszy kwiat Podhala. Opowieść o Helenie Rojównie*, Podkowa Leśna 2008, s. 22-23, 26.

okolicznych miejscowościach: 12 stycznia w Zabełkowie, 13 stycznia w Lubomi, 14 stycznia w Kuźnicach Raciborskich. Ostatni występ odbył się 15 stycznia w Domu Narodowym „Strzecha” w Raciborzu. Obawiając się napaści i prowokacji ze strony niemieckich szowinistów występ w Raciborzu odbył się pod osłoną uzbrojonej straży, a na ulicach rozstawione były posterunki straży bezpieczeństwa. Powrót do Zakopanego przez Katowice, Sosnowiec, mimo utrudnień ze strony niemieckiej, nastąpił 17 stycznia 1921 roku³.

Po powrocie wrażeniami z tej artystycznej wyprawy podzielił się Leon Krobicki, w trakcie „wieczoru górnośląskiego” zorganizowanego 13 lutego 1921 roku w Nowym Targu⁴.

Kilka tygodni później górale ponownie wyjechali na Górny Śląsk. Grupa w zmienionym nieco składzie, licząca 17 osób, dała szereg przedstawień *Janosika*⁵ występując 13 lutego 1921 roku w Orzeszu, gdzie na przepełnionej widowni obok Polaków zasiedli również miejscowi Niemcy. Ten sam spektakl powtórzono w Świętochłowicach, gdzie w roli gospodarzy spotkania wystąpili członkowie miejscowego gniazda Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Występ odbył się w oberży Preisnera, a dla wielu chętnych zabrakło biletów. Ponieważ górale nie mieli zapewnionych noclegów, druhowie zaprosili ich do swoich domów. Mniej przyjemny przebieg miał występ w Tarnowskich Górach, gdzie w trakcie przedstawienia wrzucono na widownię dwie petardy, budząc wśród publiczności popłoch i przerażenie. Po upływie około dwóch tygodni górale wrócili do Zakopanego⁶.

Przez cały czas pobytu na Górnym Śląsku opiekę nad grupą sprawował Wydział Kulturalny Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego. Tak po latach wspominał występy górali kierownik tegoż wydziału dr Ignacy Nowak:

Wielkim powodzeniem cieszyły się występy górali z Zakopanego. Była to grupa składająca się z 18 osób, pod kierownictwem uroczej Heli Rojówny. (...) Wystawili nieco przydługawy utwór „Janosik”. Śpiewy, a zwłaszcza tance góralskie nadzwyczajnie się podobały. Gdy w dniu przyjazdu do Bytomia po zakwaterowaniu się rozeszli po mieście, w swych odświętnych góralskich strojach, każdemu góralowi towarzyszyła liczna grupa mieszkańców i to nie tylko dzieci, ale i starsi, a zwłaszcza pleć piękna. Występy ich nie potrzebowały specjalnej reklamy. Wystarczyło, że pokazali się w swych góralskich strojach w jakiejś miejscowości, a na przedstawienie tłoczyła się cała niemal ludność miasteczka czy wsi. Po przedstawieniach górale byli zazwyczaj podejmowani bardzo serdecznie i gościnnie przez miejscową ludność⁷.

W czasie osobistych spotkań Ślązacy pytali np. o styl życia górali na Podhalu, toteż Bartuś Obrochta, zapytany, jak zaczyna dzień powszedni, dowcipnie opowiadał, że żona przynosi mu do łóżka śniadanie złożone z białych bułek z kawą, a dopiero później się ubiera. Oczywiście w domu Bartka było inaczej, gdyż zdarzało się, że on musiał budzić żonę.

Na Śląsku górale podziwiali rozwinięty przemysł, bogate miasta i wsie oraz szybkie pociągi przewożące węgiel.

Uczestnikami występów byli m.in.:

Maria Gąsienica Brzega (1897-1976), późniejsza żona Stanisława Figusa
Bronisława Gąsienica Ciułaczk (1898-1981), późniejsza żona Jędrzeja Czarniaka
Zofia Gąsienica Roj (1878-1939), żona posła Wojciecha Roja – opiekunka dziewcząt
Helena Gąsienica Roj (1899-1955), późniejsza żona Mieczysława Kozłowskiego
Maria Gąsienica Roj (1891-1969), siostra Heleny, późniejsza żona Feliksa Filipa Klapera
Filomena Klaper (1900-1953), późniejsza żona Andrzeja Gąsienicy Wawrytki
Jędrzej Czarniak (1900-1952), późniejszy budarz i architekt, przewodnik tatrzański
Jan Fedro młodszy (1895-1972), późniejszy przewodnik tatrzański, poeta

³L.K. [Leon Krobicki], *Wycieczka górali zakopiańskich na Górny Śląsk*, „Gazeta Podhalańska” nr 6, 6 II 1921, s. 3-4; przedruk: „Słowo Polskie” nr 60, (Lwów) 8 II 1921, s. 7; *Górale na Górnym Śląsku*, *Goniec Górnośląski* nr 8, 13 I 1921, s. 3; Kazimierz Olszewski, *Spod szczytów Tatr na Górny Śląsk*, „Wierchy” 1993, t. 57, s. 36-38.

⁴*Wieczór górnośląski w N. Targu*, „Gazeta Podhalańska” nr 8, 20 II 1921, s. 1

⁵Jędrzej Czarniak, *Życiorys*, mps, s. 4, archiwum rodzinne.

⁶K. Olszewski, *Spod szczytów...*, s. 39.

⁷I. Nowak, *Kartki z powstań i plebiscytu. Życie kulturalne w okresie plebiscytu* [w:] *Pamiętniki powstańców śląskich*, t. 2, Katowice 1961, s. 12-13.

Stanisław Gąsienica Ciulacz (1892-1942 KL Auschwitz)
Stanisław Gąsienica Roj (1887-1965), dyrektor banku
Jan Gąsienica Sobczak (1875-1957), podwójci w Kościelisku
Józef Gąsienica Sobczak (1902-1983), syn Jana z Kościeliska
Jan Gąsienica Tomków (1901-1988), późniejszy przewodnik tatrzański
Andrzej Gąsienica Wawrytko (1901-1971), późniejszy przewodnik tatrzański
Jan Gąsienica Wawrytko (1891-1973), syn Ciemnego
Wojciech Gąsienica Wawrytko I (1888-1954), przewodnik tatrzański
Wojciech Gąsienica Wawrytko II (1903-1965), późniejszy przewodnik tatrzański
Jan Krzeptowski Bohac (1892-1942 KL Auschwitz), legionista
Józef Krzeptowski (1904-1971), późniejszy przewodnik i kurier tatrzański „Ujek”

Kapela góralska w składzie:

Bartuś Obrochta (1850-1926)

Jan Obrochta (1879-1958), syn Bartusia

Józef Obrochta (1894-1949), syn Bartusia

Stanisław Szczepaniak Bajcorz (1899-1951), zięć Bartusia.

W drugim wyjeździe Jana Obrochtę zastąpił Władysław Tatar (1902-1977)⁸.

Równie entuzjastycznie przyjmowano na Śląsku 18-osobowy zespół z Cichego Andrzeja Knapczyka-Ducha z *Weselem góralskim*⁹.

Swoistym zakończeniem działalności plebiscytowej górali był udział delegacji Związku Górali w oficjalnych uroczystościach jednoczenia Górnego Śląska z Polską, które odbyły się 16 lipca 1922 roku w Katowicach¹⁰.

⁸K. Olszewski, *Spod szczytów...*, s. 35-36; J. Czarniak, *Życiorys*, s. 4; Maria i Józef Krzeptowscy Jasinek, *Genealogia rodu Gąsieniców w Zakopanem.*, [Kościelisko] 1997.

⁹Paweł Dubiel, *Jak Krakusy Ślązakom ku Polsce pomagały*, „Śląsk” nr 6 (80), czerwiec 2002, s. 43.

¹⁰J. Czarniak, *Życiorys*, s. 4.

Bibliografia

Dubiel, P. (2002). Jak Krakusy Ślązakom ku Polsce pomagały. *Śląsk*, 6, s. 42-44.

L. K. [Krobicki, L.] (1921). Wycieczka górali zakopiańskich na Górny Śląsk. *Gazeta Podhalańska*, 6, 3-4.

Krzepowscy Jasinek, M. i J. (1997). Genealogia rodu Gąsieniców w Zakopanem. [Kościelisko]: Wydawnictwo Krzepowscy.

Nowak, I. (1961). Kartki z powstań i plebiscytu. Życie kulturalne w okresie plebiscytu. *Pamiętniki powstańców śląskich*, t. 2. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”, 5-21.

Olszewski, K. (1993). Spod szczytów Tatr na Górny Śląsk. *Wierchy*, 57, 21-41.

Olszewski, K. (1969). Śląska kronika teatralna 1914-1922. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Strzelecka, Y. (2008). Najpiękniejszy kwiat Podhala. Opowieść o Helenie Rojównie. Podkowa Leśna: Wydawnictwo AULA.

Archiwalia

Czarniak J. (1945, maj, 22). Życiorys [Maszynopis]. Archiwum rodzinne spadkobierców, Zakopane.